

Aan de Staatssecretaris Rechtsbescherming

**Directie Wetgeving en
Juridische Zaken**
Sector Privaatrecht

Turfmarkt 147
2511 DP Den Haag
Postbus 20301
2500 EH Den Haag
www.rijksoverheid.nl/jenv

nota

TK-aanbiedingsbrief WODC-onderzoek
Draagvlak legitieme portie in het erfrecht

Datum
5 november 2024

Onze referentie
5893345

Bijlage(n)
3

1. Aanleiding

Op 1 oktober 2024 hebben onderzoekers van de Rijksuniversiteit Groningen hun rapport over het draagvlak voor de legitieme portie aan het WODC uitgebracht (bijlage II). Het onderzoek volgt op een toezegging van de minister voor Rechtsbescherming in het Commissiedebat Personen- en familierecht op 22 maart 2023. Toegezegd is onderzoek te laten uitvoeren naar de impact van afschaffing van de legitieme portie om zo tot conclusies te komen voor het leggen van een basis voor de contouren van een eventueel wetsvoorstel (zie bijlage III).

2. Geadviseerd besluit

U wordt verzocht akkoord te gaan met toezending van het onderzoeksrapport aan de TK en de begeleidende aanbiedingsbrief (zie bijlage I). De aanbiedingsbrief bevat nog geen inhoudelijk kabinetsstandpunt, maar kondigt een kabinetsstandpunt aan in de loop van 2025.

3. Kernpunten

Het WODC-onderzoek

Het onderzoek brengt in kaart wat het maatschappelijk draagvlak is en wat de te verwachten juridische en maatschappelijke gevolgen zijn (de voor- en nadelen) van afschaffing van de legitieme portie voor kinderen vanaf 21 jaar, de leeftijd waarop kinderen zelf verantwoordelijk zijn voor de kosten van hun levensonderhoud en studie.

De uitkomst van het onderzoek is – kort samengevat – dat de legitieme portie breed wordt gedragen door de Nederlandse bevolking: 40% is in alle gevallen voorstander van de legitieme portie, 19% is altijd tegen het bestaan van de legitieme portie en 40% is soms voor en soms tegen. Binnen die laatste groep bestaat grote verdeeldheid over de gevallen waarin de legitieme portie (on)wenselijk is. De onderzoekers concluderen dat algehele afschaffing door een overgrote meerderheid van 80% niet wordt gesteund. Verder hebben de onderzoekers geen aanwijzingen gevonden dat familiebanden in Nederland losser zijn geworden (een argument dat wordt aangevoerd door tegenstanders van de legitieme portie). Afschaffing van de legitieme portie is volgens de onderzoekers een principiële keuze: behouden of afschaffen. Van afschaffing van de legitieme portie worden volgens de onderzoekers in de praktijk in grote lijnen geen onacceptabele maatschappelijke gevolgen verwacht.

Zie meer uitgebreid over de uitkomsten van het onderzoek de bijlage aangehecht aan deze nota.

Aanbieding aan de TK

Het onderzoeksrapport wordt op 18 november a.s. door het WODC openbaar gemaakt en moet vanwege de toezegging aan de TK dientengevolge uiterlijk op die datum worden aangeboden aan de TK. Tijdens het stafoverleg op 4 november heeft u laten weten zich nog te willen beraden op de uit het onderzoek te trekken conclusies alvorens een inhoudelijk kabinetsstandpunt in te nemen. Daarom is een korte aanbiedingsbrief aan de TK opgesteld waarin u aankondigt er naar te streven een inhoudelijke kabinetsreactie op het rapport in de loop van 2025 toe te zenden aan de TK. U wordt verzocht akkoord te gaan met deze korte aanbiedingsbrief.

4. Toelichting

4.1. Politieke context

Het onderzoek naar de impact van het afschaffen van de legitieme portie is een toezegging van de toenmalige minister voor Rechtsbescherming aan het voormalige TK-lid Van Ginneken (D66) en het TK-lid Ellian (VVD). D66 is uitgesproken voorstander van afschaffing van de legitieme portie, zoals blijkt uit het verslag van het Commissiedebat personen- en familierecht op 22 maart 2023 en uit eerdere Kamervragen van het toenmalige TK-lid Bergkamp (D66), zie daarover verder onder punt 4.3.

4.2. Juridische overwegingen

De legitieme portie is geregeld in Titel 4, afdeling 3 van Boek 4 BW (de artikelen 4:63-92 BW). Het betreft een minimale, forfaitaire aanspraak in geld die een kind in de nalatenschap van diens ouder heeft, ongeacht door die ouder gedane giften of gemaakte uiterste wilsbeschikkingen. Grofweg bedraagt de legitieme portie de helft van de waarde van wat een kind uit de nalatenschap zou hebben gekregen als de ouder geen testament had gemaakt en geen giften zou hebben gedaan. Het WODC-rapport bevat een uitgebreide beschrijving van het leerstuk van de legitieme portie in het erfrecht (zie bijlage II).

Over het bestaansrecht van de legitieme portie wordt in de juridische literatuur al heel lang gediscussieerd. De verwachting is dat het onderzoeksrapport een waardevolle bijdrage zal leveren aan verdere discussies over dit onderwerp.

4.3. Ontwikkelingen hiervoor

- Medio 2020: Kamervragen van het toenmalige TK-lid Bergkamp (D66) over onderzoek naar de legitieme portie in het erfrecht. De toenmalige minister voor Rechtsbescherming heeft hierop afhoudend geantwoord vanwege de politieke context en de toen aanstaande TK-verkiezingen.
Kamerstukken II 2019/20, Aanhangsel 3922.
- Eind 2020: het Centrum voor Notarieel Recht van de Radboud Universiteit en Netwerk Notarissen hebben een onderzoeksrapport over de legitieme portie uitgebracht. Uit gehouden peilingen onder de bevolking en onder juridische professionals (notarissen, advocaten, belastingadviseurs) blijkt van een grote wens tot wijziging van de legitieme portie (vooral onder notarissen).
www.legitiemeportie.com
- Begin 2021: Kamervragen van het toenmalige TK-lid Bergkamp (D66) over de wenselijkheid van de legitieme portie in het hedendaagse erfrecht n.a.v. het Nijmeegse onderzoeksrapport. Ook daarop is afhoudend geantwoord i.v.m. de

toen demissionaire status van het kabinet. Een eventuele toezegging om tot wetswijziging te komen werd aan het volgende kabinet overgelaten.

Kamerstukken II 2020/21, Aanhangsel 2064.

- CD Personen- en familierecht 24 maart 2022: het toenmalige TK-lid Van Ginneken (D66) heeft n.a.v. het Nijmeegse rapport aan de minister voor Rechtsbescherming gevraagd of hij bereid was om een wetsvoorstel tot afschaffing van de legitieme portie voor te bereiden.
Kamerstukken II, 2021/22, 33 836, nr. 69.
- Tweeminutendebat Personen- en familierecht 25 mei 2022: het toenmalige TK-lid Van Ginneken heeft een motie opgesteld waarin zij haar verzoek om een wetsvoorstel voor te bereiden, herhaalde. Deze motie is aangehouden en inmiddels vervallen i.v.m. het verstrijken van de termijn.
Kamerstukken II 2021/22, 33 836, nr. 72.
- 22 juni 2022: brief van de minister voor Rechtsbescherming aan de TK. Hierin is meegedeeld dat geen dringende en breed gedragen noodzaak wordt gezien noch praktische problemen die ertoe leiden om op korte termijn over te gaan tot afschaffing of wijziging van de legitieme portie.
Kamerstukken II 2021/22, 33 836, nr. 76.
- CD Personen- en familierecht 22 maart 2023: een debat over de brief van 22 juni 2022 leidde tot de toezegging om eigen onderzoek te verrichten naar het draagvlak voor de legitieme portie.
Kamerstukken II 2022/23, 33 836, nr. 82.

**Directie Wetgeving en
Juridische Zaken**
Sector Privaatrecht

Datum
5 november 2024

Onze referentie
5893345

5. Informatie die niet openbaar gemaakt kan worden

N.v.t. Deze nota wordt openbaar met het toezenden van het WODC-rapport aan de TK. De persoonsgegevens van de ambtenaren zijn niet openbaar ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer.

6. Bijlagen

- de (concept)aanbiedingsbrief aan de TK (bijlage I);
- het WODC-rapport met de Nederlandse leesvervangende samenvatting (bijlage II);
- het verslag van het CD Personen- en familierecht op 22 maart 2023 (bijlage III).

Bijlage: uitgebreide samenvatting WODC-rapport

Directie Wetgeving en
Juridische Zaken
Sector Privaatrecht

A. Juridische beschouwing van het leerstuk van de legitieme portie

(hoofdstuk 3 van het onderzoeksrapport)

Aan de hand van de wet, rechtsliteratuur, jurisprudentie en parlementaire geschiedenis wordt de huidige regeling van de legitieme portie weergegeven. De legitieme portie beperkt de testeervrijheid van mensen met afstammelingen, maar vindt rechtvaardiging in de familieband tussen ouders en hun kinderen. De wettelijke regeling van de legitieme portie is juridisch-technisch ingewikkeld. Deels komt dit door de berekening van de legitieme portie waarbij rekening wordt gehouden met bepaalde, tijdens leven verrichte giften en andere bevoordelingen. Deels houdt dit verband met de afweging tussen de betrokkenen: de testeervrijheid van de ouders, de aanspraken van de kinderen, de positie van de langstlevende partner, de aanspraken van andere wettelijk gerechtigden en de positie van de verschillende, overige schuldeisers. Alleen als de legitieme portie volledig wordt afgeschaft, leidt dit tot een flinke vereenvoudiging van het erfrecht.

Datum
5 november 2024

Onze referentie
5893345

Argumenten voor behoud van de legitieme portie	Argumenten voor afschaffing van de legitieme portie
Lotsverbondenheid tussen ouders en kinderen. De afstammingsband brengt mee dat men kinderen niet (volledig) behoort te onterven.	Inbreuk op de testeervrijheid: de vrijheid van elk individu om naar eigen inzicht te kunnen beschikken over zijn vermogen.
Bescherming tegen ongelijke behandeling van kinderen bij het opstellen van een testament.	Maatschappelijke ontwikkelingen (veranderende familiebanden, gestegen welvaart en levensverwachting) maken de legitieme portie "niet meer van deze tijd".
Preventieve functie: bescherming tegen beïnvloeding of misbruik van omstandigheden door derden.	Complicaties bij de boedelafwikkeling en potentiële bron van ruzies binnen families en rechtszaken.
Hanteerbare regeling door forfaitaire karakter van de legitieme portie (niet op basis van behoefte van het kind).	Geen noodzaak en geen behoefte vanwege het financieel vangnet in de verzorgingsstaat.

B. Internationale rechtsvergelijking (hoofdstuk 4 van het onderzoeksrapport)

Dit onderdeel bevat een diepgaande rechtsvergelijking met België, Frankrijk en Duitsland (drie landen met een vergelijkbare regeling van de legitieme portie), een quick scan met diverse Europese landen en een vergelijking met Engeland en Wales waar geen regeling van de legitieme portie bestaat.

Uit de rechtsvergelijking blijkt dat in België, Frankrijk en Duitsland in de juridische discussies over de legitieme portie vaak dezelfde argumenten naar voren komen als in de Nederlandse discussie en dat in die landen ook discussie is geweest over de wenselijkheid van het bestaan van de legitieme portie. Peilingen in België (2016) en Frankrijk (2012) laten zien dat de legitieme portie in deze landen breed maatschappelijk draagvlak geniet en dat afschaffing van de legitieme portie door deze burgers niet wordt gesteund. In Duitsland laat onderzoek onder juristen zien dat ook daar draagvlak voor de hoofdlijnen van de legitieme portie bestaat.

C. Kwantitatief empirisch onderzoek naar de maatschappelijke

waardering van de legitieme portie (hoofdstuk 5 van het onderzoeksrapport)

Onder een representatieve groep van de Nederlandse bevolking is een informatie- en keuze-enquête gehouden. Aan de hand van vijf subthema's zijn de

respondenten verschillende stellingen en casuspositie voorgelegd, waarna een eindoordeel over de legitieme portie werd gevraagd. De vijf subthema's zijn: i) familiebanden, ii) inkomens- en vermogenspositie, iii) continuïteit van bedrijf of huishouden, iv) positie van de overheid/kind met een handicap en v) complexiteit wetgeving/testamenten en juridische procedures.

De resultaten van de enquête laten het volgende beeld zien:

- 40% is in het eindoordeel in alle gevallen voor de legitieme portie;
- 19% is in het eindoordeel in alle gevallen tegen de legitieme portie;
- 40% is in sommige gevallen voor en in andere gevallen tegen de legitieme portie. Deze groep, soms voor en soms tegen, verschilt sterk van mening over de gevallen waarin de legitieme portie (on)wenselijk is. Vanwege deze verdeeldheid is in het eindoordeel bij geen van de voorgelegde algemeen geformuleerde gevallen een meerderheid tegen de legitieme portie.

Het brede draagvlak voor de legitieme portie bestaat ook onder subgroepen van de Nederlandse bevolking (leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, etc.). De meningsverschillen tussen de subgroepen zijn beperkt. Algehele afschaffing wordt met een meerderheid van 80% niet gesteund, al is er in diverse specifieke gevallen wel meer weerstand tegen de legitieme portie.

Uit de enquête blijkt verder dat de meeste respondenten niet warm lopen voor een maatwerkregeling afhankelijk van behoefte. Wel blijkt dat een meerderheid het wenselijk vindt dat een testament kan worden vernietigd op grond van misbruik van omstandigheden. Deze mogelijk bestaat nu niet, uit vrees voor veel juridische procedures (artikel 4:43 lid 1 BW).

D. Kwalitatief empirisch onderzoek naar de maatschappelijke gevolgen

(hoofdstuk 7 van het onderzoeksrapport)

De onderzoekers hebben interviews gehouden met verschillende betrokkenen:

- i) juridische professionals (o.m. notarissen, advocaten, rechters),
- ii) burgers die te maken hebben gehad met onterving ('ervaringsdeskundigen'),
- iii) professionals die vanuit een ander perspectief met de legitieme portie te maken hebben (o.m. een vertegenwoordiger van Goede Doelen Nederland en adviseurs bij agrarische bedrijfsopvolging).

In de interviews is gevraagd naar de positieve en negatieve effecten, onvoorziene en mogelijk schrijnende gevolgen van de keuze voor afschaffing van de legitieme portie, de gevolgen voor de verhoudingen en potentiële conflicten binnen families en daarmee het aantal te verwachten juridische procedures en de sociaal-maatschappelijke (waaronder financiële) gevolgen voor de samenleving als geheel. De uitkomsten van de interviews laten het volgende beeld zien.

Effecten van behoud van de legitieme portie	Effecten van afschaffing van de legitieme portie
Kinderen die zijn onterfd houden de mogelijkheid van eenvoudig verweer om tegen de benadeling door hun ouder op te komen. Afschaffing zou betekenen dat zij met lege handen komen te staan en een sterk gevoel van onrecht ervaren als sprake is van onterving die mogelijk door misbruik van omstandigheden tot stand is gekomen.	Conflicten en procedures over de afwikkeling zullen verdwijnen of sterk verminderen. <u>Maar</u> daarvoor kunnen andere conflicten en procedures in de plaats komen, bijv. het aanvechten van het testament wegens wilsonbekwaamheid van de ouder die een kind heeft onterfd.
De legitieme portie kan families weer verbinden doordat het onterfde kind in onderling overleg wordt gecompenseerd.	Rechtsonzekerheid bij de erfgenamen verdwijnt, omdat de legitieme portie gedurende vijf jaar

Afschaffing van de legitieme portie zou deze dynamiek kunnen verstoren.	kan worden ingeroepen en boven de boedelafwikkeling hangt.
Ouders worden bij een bedrijfsoverdracht aan een van hun kinderen geprikkeld om de andere kinderen daarbij te betrekken en te compenseren tot in ieder geval hun legitieme portie.	Er hoeven door ouders geen constructies meer bedacht te worden om de legitieme portie zo klein mogelijk te maken, zoals geld wegschenken.
De legitieme portie biedt rechtszekerheid en een hanteerbare regeling. Maatwerk kan zorgen voor willekeur en onduidelijkheid brengen.	Ouders kunnen kiezen voor een eigen maatwerkoplossing voor bijv. een kind met een handicap.

Directie Wetgeving en Juridische Zaken
Sector Privaatrecht

Datum
5 november 2024

Onze referentie
5893345

In het kader van de maatschappelijke gevolgen hebben de onderzoekers ook nog gekeken naar sociologische aspecten (*hoofdstuk 6 van het onderzoeksrapport*). Die laten zien dat gezinnen zich in de huidige maatschappij nog verbonden voelen.

In de expertmeeting met juridische professionals als sluitstuk van het onderzoek (*hoofdstuk 8 van het onderzoeksrapport*) komt naar voren dat behoud of afschaffing van de legitieme portie een principiële keuze is: de legitieme portie wordt behouden of afgeschaft.

Van afschaffing van de legitieme portie worden in de praktijk in grote lijnen geen grote onacceptabele maatschappelijke gevolgen verwacht en ook geen of weinig financiële gevolgen voor de overheid. Een eenduidig antwoord op de vraag naar schrijnende gevolgen kan niet worden gegeven, omdat voor de vraag wat schrijnend is, geen objectieve maatstaf bestaat.

Andere uitkomsten uit de expertmeeting zijn:

- Juridische professionals zijn verdeeld over een verplicht te stellen considerans in testamenten waarin kinderen worden onderfd.
- Meer maatwerk door de kantonrechter, bijv. bij nalatenschappen waarin kinderen met een handicap zijn betrokken, is wenselijk, maar moet niet leiden tot rechtsonzekerheid of ongelijkheid en moet hanteerbaar zijn.
- Juridische professionals zijn ook verdeeld over de mogelijkheid van het aantasten van testamenten op grond van misbruik van omstandigheden.

In de expertgroep zijn voorts eerste, ruwe suggesties voor aanpassing van de regelgeving van de legitieme portie gedaan waarover (nog) geen verdere gedachtewisseling heeft plaatsgehad en die dus niet noodzakelijkerwijs door alle expertgroepleden worden gedragen. Deze suggesties hebben betrekking op:

- voorstellen voor berekening van de legitieme portie en het verschaffen van inzage en informatie;
- versterking van de positie van het onderfd kind;
- het sluiten van een overeenkomst over de nalatenschap tijdens het leven van ouders (nu nog niet toegestaan op grond van artikel 4:4 BW);
- registratie van een beroep op de legitieme portie.

De onderzoekers sluiten hun onderzoek af met de constatering dat de resultaten van het onderzoek aanleiding geven tot verder onderzoek. Dat geldt in het bijzonder voor de uitkomsten uit de expertmeeting en de suggesties aan de wetgever. Zo bevat het onderzoeksrapport tot slot een aantal suggesties voor vervolgonderzoek.